

PODOBE PTIC NA ANTIČNIH NOVCIH

//Al Vrezec

Človek spreminja okolje Evrope še danes in še vedno se nekatere vrste umikajo umetnim posegom v okolje. Nekatere tudi za vedno! Proces tovrstnega izginjanja danes poznamo kot pojav ogroženosti vrst, katerega končni izid je izumrtje. Po drugi strani pa človek s spremembami omogoča naseljevanje in razširjanje novih vrst. Najbolj znan primer je turška grlica (*Streptopelia decaocto*), ki je Evropo bliskovito poselila v zadnjih 200 letih. Poleg tega je človek na tla Evrope nekatere vrste prinesel kar sam in jim tako pomagal, da so se tu naselile po t.i. umetni poti. Danes, ko se je človeška družba pričela zavedati, da je okolje, v katerem živimo, omejeno in da se zaradi sprememb, ki jih vanj vnašamo, zmanjšuje kvaliteta življenja in možnost preživetja tudi nam samim, je pomembno vedeti, kakšno je pravzaprav bilo okolje v t.i. bližnji, človeški preteklosti. Pri tem pa so zelo pomembni zgodovinski viri, ki so nam jih pustili naši predniki. Katere ptice so živele pri nas v preteklosti, je stvar zgodovinske ornitologije, pri nas sicer nekoliko manj znane veje ornitologije. Pri prebiranju zgodovinskih virov je pomembna pravilna interpretacija le teh in ustreza primerjava z današnjim stanjem. Tu pa se zadeva že malce zaplete. Če imamo za ptice naših krajev dokaj dobro znanstveno korektno in nedvoumno zbrane podatke v pisnih virih za zadnjih 300 let, pa so podatki pred tem obdobjem precej manj natančni. Gledanje na naravo in ptice je bilo v preteklosti, z redkimi izjemami, precej drugačno od današnjih videnj. Ljudje so ptice po eni strani obravnavali kot dobrino narave, kot hrano, lovno perjad ali vrtni okras, po drugi strani pa so se njihove predstave mešale z mistiko, religijo in simboliko. Še vedno pa so izhajali iz oblik in predstav, ki so jih dobili v naravi. Naloga zgodovinske ornitologije je torej ovrednotiti ornitološke podatke, ki se skrivajo v različnih zgodovinskih virih kot zapisi in podobe ter si z ustrežno interpretacijo napraviti vtis o tedanji avifavni.

Kot primer si oglejmo, kaj lahko k našemu zgodovinskemu ornitološkemu znanju prispeva antična numizmatika, ki preučuje denar v obdobju Antike, od nekako 7. stoletja pred našim štetjem pa do 15. stoletja našega štetja. Omejimo se zgolj na grško-rimski kulturni prostor, ki je imel močan vpliv tudi v Sloveniji in ki je z bogato pestrostjo podob na novcih zapustil tudi zanimiv vir ornitoloških podatkov iz tistega časa. Čeprav antika zajema tudi nekatera druga ljudstva in kulture na prostoru Evrope, pa si tokrat oglejmo le staro Grčijo, Rimsko državo in Bizanc.

GRČIJA

Staro Grčijo je v 5. stoletju pr. n. št. sestavljala skupina mestnih držav, polisov, ki so bile v stalnih bojih za prevlado v grškem svetu in z osvajalskimi Perzijci. Poleg današnje Grčije je starogrški svet obsegal še na severu Trakijo, Makedonijo, egejske otoke, Kreto, Ciper, Malo Azijo, južno Italijo (imenovali Velika Grčija) in Sicilijo. V 4. stoletju pr. n. št. pa je makedonski kralj Filip II. Makedonski (359 – 336 pr. n. št.) ustanovil grško-makedonsko zvezo v boju proti Perzijcem in s tem povezal mestne države med seboj. Njegov sin Aleksander III. Veliki (336 – 323 pr. n. št.) je z zmagovitim vojnim pohodom premagal Perzijce in osvojil ozemlja vse tja do Egipta na jugu in Indije na vzhodu. S tem se je razširila tudi grška helenistična kultura, ki je podpirala tudi razvoj znanosti. Grški filozofi, osrednja intelektualna moč v starogrškem svetu, so bili namreč tudi natančno opazovalci narave. Aristotel (384 – 322 pr. n. št.) je med drugim prepoznal in katalogiziral kar 50 vrst živali, med njimi tudi ptice.

Bogata kultura in znanje stare Grčije sta se pokazala tudi na grških novcih, na katerih je upodobljena vrsta različnih živali. Pravzaprav so bile podobe živali in ptic na grških novcih najbolj bogate in verne izmed vseh antičnih novcev, denimo rimskih in bizantinskih, pri katerih je opaziti že močan simbolični in religiozni vpliv. Tudi na grških novcih so imele ptice vlogo simbolov, a še vedno v svojih bolj ali manj naravnih in ne stiliziranih podobah. Vernost podob so grški novci ohranili tudi kasneje, v času rimskih provinc. Čeprav so se tudi na grških novcih pojavljale nekatere bajelovne ptice, denimo feniks in stimfalijska ljudožerska ptica, pa je vendar večino ptičjih podob mogoče prepoznati kot konkretne vrste. Upodobljenih je bilo kar devet različnih vrst nedvoumno prepoznavnih ptic: labod, gos, orel, pav, kokoš, žerjav, golob, sova in vrana.

Na mnogih grških novcih od Epira, Krete do Cipra je upodobljen golob. Čeprav je vrsto težko zanesljivo določiti iz podobe na novcu, pa lahko domnevamo, da je šlo kar za skalnega goloba (*Columba livia*), ki je tudi najbolj opazen izmed vseh naših golobov. Izjema je turška grlica, ki pa je takrat na tem območju naj še ne bi bilo, saj naj bi bila tudi na območju Male Azije in Srednjega Vzhoda to umetno zanešana vrsta. Golob je bil sicer ena od štirih svetih grških ptic, posvečenih bogovom. Golob boginji ljubezni Afroditi, sova boginji modrosti, znanosti, umetnosti, zaščitnici boja in mest Aten, orel kralju bogov Zevsu, ki naj bi se pojavljal tudi v obliki laboda, in pav Zevsovi ženi Heri. Atenina sova je bila zelo pogosto upodobljena na grških kovancih, navadno skupaj s samo boginjo. Podobe sove so bile precej natančno izdelane, tako da lahko brez težav ugotovimo, da je bil sveta grška sova pravzaprav čuk (*Athene noctua*). Čuk je še danes precej pogosta sova v južni Evropi. Da pa je bil izmed vseh sov izbran prav čuk, je verjetno posledica čukove dnevne aktivnosti in gnezdenja v človeških naselbinah. Druga razlaga pa ima mitološko ozadje. Boginja Atena naj bi izhajala iz prehelenskične skalne boginje iz Anatolije. Povezava s čukom naj bi torej izhajala iz skalnih sten v centralni Turčiji, kjer čuk pogosto gnezdi v skalnih votlinah. Za Grke je bil čuk simbol modrosti, šele kasneje se je predstava o čuku spremenila v mrtvaško ptico, ki nosi smrt. Na večini grških kovancev je čuk dobro razpoznaven, le na kovancu iz mesta Tيروس v Feniciji (Bližnji vzhod) je upodobljena sova s pokončnimi ušesi, verjetno veliki skovik (*Otus scops*), mala uharica (*Asio otus*) ali celo velika uharica (*Bubo bubo*).

Herin pav (*Pavo cristatus*) pa odpira povsem drug vidik na antično avifavno. Pav namreč v zahodni Palearktiki ni avtohtona ptica, pač pa so ga morali prinesiti ljudje iz daljne Indije. Z osvajalskimi pohodi Aleksandra Velikega so prišli Grki in stik tudi z indijsko trgovino in res so se vsi novci s podobo pava pojavili šele po Aleksandrovi dobi. Očitno je pav, najverjetneje kot okrasna vrtna ptica, Grke očaral do te mere, da so ga posvetili kar Zevsovi ženi Heri. Kakorkoli že, antični svet je imel povezave z Indijo že pred Aleksandrom, o čemer pričajo novci s podobo druge tujerodne vrste, s kokošjo (*Gallus gallus*), ki ravno tako izvira iz Indije in JV Azije. Kokoš naj bi redili že stari Egipčani. Kokoš oziroma petelina je za svoj simbol sprejelo kar nekaj grških mest od Male Azije do Sicilije in očitno je bila kokoš že v tistih časih dokaj razširjena domača žival, vsaj na tleh južne Evrope.

Najbolj razširjen ptičji motiv na antičnih grških novcih je bil orel. Verjetno ne le zaradi povezave z vrhovnim božanstvom Zevsom, pač pa tudi zaradi simbola moči. Verjetno so se oblikovalci grških novcev pri ustvarjanju orlovskih

2

3

6

7

8

9

2: Bela štokrlja (*Ciconia ciconia*) – rimski antoninijan cesarja Galijena (253 – 238).
foto: Luka Božič

3: Sveti ibis (*Threskiornis aethiopicus*) – rimski denarij cesarja Hadrijana (117 – 138) z egipčanskim motivom in ibisom, ki je v rimskih časih verjetno še gnezdil v delti Nila.
foto: Luka Božič

4: Labod pevec (*Cygnus cygnus*) – labod na grških novcih je bil verjetno prezimujoči labod pevec; glava boga Apolona in podoba laboda na srebrni drahmi maloazijskega mesta Calzomenae (Ionia; okoli 370 pr. n. št.).
foto: Tomaž Mihelič

5: Siva gos (*Anser anser*) – makedonski srebrnik mesta Eion (Amfipole, Makedonija; 5. stoletje pr. n. št.), ki je ležalo sredi močvirja, z upodobljeno gosjo in kuščarjem.
foto: Kajetan Kravos

6: Grški srebrni novček iz Olimpije (okoli 430 pr. n. št.) – kačar (*Circaetus gallicus*)

podob večinoma zgledovali po orlih rodu *Aquila*, zlasti po planinskem (*Aquila chrysaetos*) in kraljevem orlu (*Aquila heliaca*), ki sta bila na ozemlju južne Evrope verjetno pogostejša kot danes. Neredko so orle upodabljali ob plenu, zlasti zajcih. Nekatere podobe orlov pa so prikazane s kačo v krempljih, kar bi lahko predstavljalo kačarja (*Circaetus gallicus*), ki je še danes v južni Evropi ena najpogostejših ujed. Po drugi strani pa so nekateri orli upodobljeni ob vodnem plenu, denimo ribah ali celo delfinu. Masivni kljun ne nakazuje, da bi to bil ribji orel (*Pandion haliaetus*), pač pa belorepec (*Haliaetus albicilla*). Nekateri orli so upodobljeni ob mrhovini in tudi po videzu bi lahko podobe prej pripisali beloglavemu (*Gyps fulvus*) ali celo rjavemu jastrebu (*Aegyptius monachus*), kot pa orlom, a kljub vsemu slednje podobe niso tako prepričljive.

Kot že rečeno, so Zevs povezovali tudi z labodom. Tu pa naletimo na zanimiv ornitološki problem. Iz podob namreč ni mogoče dovolj jasno razbrati, ali gre za laboda grbca (*Cygnus olor*) ali pevca (*Cygnus cygnus*), dve najbolj verjetni vrsti. Razširitev laboda grbca po Evropi v današnjem času naj bi bila zlasti posledica mešanja parkovnih in divjih živali, saj naj bi pred tem labod grbec veljal v južni Evropi za dokaj redko žival. Drugače je z labodom pevcem, ki ima še danes ob Črnem morju in v vzhodnem Sredozemlju redna prezimovališča. Kje in kdaj so torej stari Grki imeli možnost opazovati labode, ostaja nepojasnjeno. Ali je torej na kovancih upodobljen labod pevec, ki se je verjetno v večjem številu pojavljal ob morskih obalah in na jezerih pozimi, ali labod grbec, ki je verjetno v majhnem številu celo gnezdil na nekaterih večjih jezerih? Če ugibamo po mestih, ki so upodabljala labode na svojih novcih, je šlo večinoma za obmorska mesta in mesta ob velikih rekah nedaleč od delt v Mali Aziji (Ionia, Cilicia) in na Siciliji. Potemtakem je verjetnost za laboda pevca večja. Gotovo je le to, da labodi takrat niso bili zelo redki, saj bi sicer težko prišli do upodobitev na kovancih. Podobno vprašanje se pojavlja pri upodobitvi gosi (*Anser* sp.) na makedonskem kovancu. Domnevamo lahko, da so bile velike prezimujoče jate gosi pomemben vir hrane za lokalno prebivalstvo in da so bile gosi pogosta lovna perjad. Druga razlaga pa naj bi bila, da je gos ponazarjala močvirje, sredi katerega je ležalo mesto

Amfipole (Eion) ob izlivu reke Strimon v Makedoniji, ki je imelo podobo gosi na novcu.

Od drugih na grških novcih upodobljenih ptic omenimo še žerjava (*Grus grus*), ki je verjetno takrat v velikih jatah prezimoval ali se selil prek južne Evrope, verjetno pa so tu obstajale tudi manjše gnezditvene populacije. Konec 19. stoletja je denimo manjša populacija žerjavov gnezдила v današnji Bosni in Hercegovini, še danes pa žerjavi gnezdi v Turčiji. Žerjav in še nekatere prej omenjene ptice so bile po vsej verjetnosti v antičnih časih na območju JV Evrope in Sredozemlja bolj pogoste. Dobrih 2000 let intenzivnega razvoja človeka pa je povzročilo izginjanje prenekaterih od teh vrst. Nasprotno so vrane pogoste še danes. Na grških novcih lahko prepoznamo kar tri vrste, vrano (*Corvus corone*), kavko (*C. monedula*) in krokarja (*C. corax*). Njihova velika prilagodljivost jim je omogočila, da so svoje populacije ohranile na tem prostoru na verjetno bolj ali manj podobni ravni, kljub velikim spremembam v okolju, ki so plod dejavnosti modernega človeka.

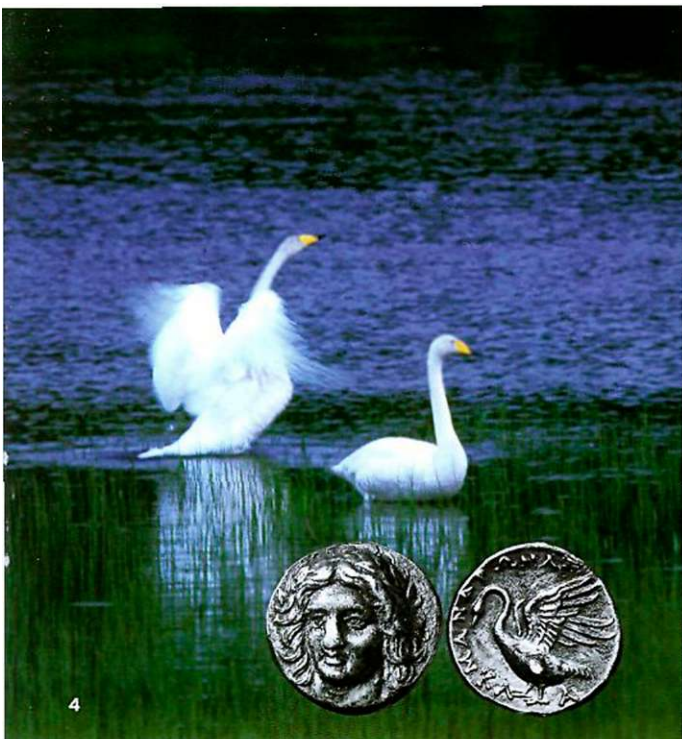
RIMSKA DRŽAVA

Rimska država se je sprva oblikovala na Apeninskem polotoku, najprej kot kraljestvo (753 – 509 pr. n. št.), potem kot republika (509 – 27 pr. n. št.) in nazadnje kot cesarstvo (27 pr. n. št. – 476 n. št.). Z numizmatičnega vidika, torej vidika kovanja novcev, sta zanimivi predvsem republikanska in cesarska doba. Rimljani so imeli dokaj jasno definirane tipe novcev, zato naj za uvod navedem nekaj najpogostejših tipov rimskih kovancev; kot zlatnik je najprej veljal aureus in kasneje solidus; kot srebrnik je bil zelo pogost denarij, dvojni denarij ali antoninijan in kasneje argenteus ter silikva; med bronastimi novci pa je bilo v rabi več tipov: sestercij, dupondij, as in kasneje folis.

Rimska republika

Po padcu zadnjega rimskega kralja Tarkvinija Ošabnega (534 – 509 pr. n. št.) je bila leta 509 pr. n. št. ustanovljena Rimska republika. Vodil jo je senat in po dva konzula, ki so ju izvolili vsako leto. Na kasnejših republikanskih kovancih, od leta 154 pr. n. št. dalje, so se pojavljala tudi imena kovničarjev, torej uradnikov, ki so skrbeli za kovanje denarja.

Obdobje republike zaznamujejo predvsem mnoge vojne in osvajanja novih ozemelj. V tem času so Rimljani že poseljevali ozemlja na območju današnje Slovenije. Ob koncu republikanske dobe se je pričelo obdobje diktatur in triumviratov. Prvi triumvirat so leta 60 pr. n. št. sestavljali Pompej, Kras in Julij Cezar, drugi triumvirat pa leta 49 pr. n. št. Mark Antonij, Lepid in Oktavijan.

Rimljani so bili močno navezani na grško kulturo, kar se je poznalo tudi na njihovih novcih. Na denarju so upodabljali že v obdobju Grkov upodobljene ptice, orla, kokoš, žerjava, sovo, kavko in krokarja, dodali pa so nekaj novih, čapljo, štokrkljo in nejasno določljivo ptico pevko.

Vrhovnega boga Zeusa je pri Rimljanih zamenjal Jupiter, ki mu je bil še vedno posvečen orel. Stilizirano so orla pogosto upodabljali kot legijskega orla, simbol posameznih vojaških legij. S temi kovanci so vladarji, denimo Julij Cezar (100 – 44 pr. n. št.), Mark Antonij (83 – 30 pr. n. št.) in Oktavijan Avgust (63 pr. n. št. – 14 n. št.), plačevali vojake in jih obenem spodbujali v pripadnosti svoji legiji. Tudi sova je bila močno stilizirana in upodobljena s človeško glavo na denarju kovničarja L. Valeriusa Acisculusa (45 pr. n. št.). Kavko (*Corvus monedula*) in kokoš (*Gallus gallus*) oziroma petelina so upodabljali kot simbole posameznih kovničarjev. Tudi pri Rimljanih je bila kokoš zelo razširjena domača žival, saj so jo prvič upodobili že pred letom 250 pr. n. št. na posebni veliki bronasti ploščici (*Aes Signatum*). Na tej ploščici sta upodobljena dva naperjena petelina, kar kaže, da so petelnje boje poznali že stari Rimljani.

Krokar (*Corvus corax*) je imel posebno vlogo v vladarskih simbolih. Upodabljali so ga skupaj z vrčem (daritveno skledo) in zakrivljeno palico. Simbolika te kombinacije je imela poseben preroški oziroma vedeževalski, verjetno pa tudi religiozni pomen. Neredko so bili ti simboli predstavljeni skupaj z drugimi simboli pontifikata, denimo pri Lepidu (36 – 13 pr. n. št.) in Marku Antoniju, članoma drugega triumvirata. V podobni kombinaciji se je krokar pojavljal tudi pozneje na kovancih nekaterih rimskih cesarjev.

Novost na rimskih republikanskih novcih sta čaplja in štokrklja. Pri čaplji je težko z zagotovostjo trditi, za katero vrsto je

šlo, pri štokrklji pa je šlo skoraj zagotovo za belo štokrkljo (*Ciconia ciconia*). Bela štokrklja je bila verjetno v rimski dobi dokaj razširjena na Apeninskem polotoku. Kasneje v 17. stoletju so jo z lovom iztrebili, tako da danes bela štokrklja poseljuje Apeninski polotok v razmeroma skromnem številu. Glede na upodobitve so jo Rimljani povezovali z iskrenostjo, vdanostjo, čutom dolžnosti (*Pietas*) in srečo (*Fortuna*). Verjetno je, da je v rimski dobi na Apeninskem polotoku gnezdil tudi žerjav (*Grus grus*). Plešočega oziroma svatujočega žerjava je namreč obeležil kovničar L. Roscius Fabatus (64 pr. n. št.) na srebrnem denarju.

Rimsko cesarstvo

Za začetek rimskega cesarstva štejemo leto 27 pr. n. št., ko se je triumvir Oktavijan oklical za prvega rimskega cesarja Avgusta. Orjaški rimski imperij je obsegal celotno Sredozemlje in segal na zahodu do Britanije, na vzhodu pa do Kaspijskega morja, Perzijskega zaliva in Rdečega morja. Rimsko ozemlje je bilo razdeljeno na večje število provinc. Poleg imperialnih cesarskih novcev je že cesar Avgust nekaterim provincam podelil pravico do kovanja rimskih provincialnih novcev. Provincialne novce so kovali vse do denarne reforme cesarja Dioklecijana (284 – 305), ki je ukinil njihovo kovanje in povsem reformiral rimski denarni sistem. Pomembna prelomnica v rimski zgodovini je tudi sprememba religije in sprejem krščanstva v obdobju cesarja Konstantina I. Velikega (306 – 337). Po tej dobi so bile podobe ptic na rimskih novcih redke (najti je le nekaj podob orlov), saj so prevladovali bolj religiozni in vojaški motivi. Cesar Teodozij I. (379 – 395) je bil zadnji cesar, ki je vladal celotnemu rimskemu imperiju, ki so ga že resno ogrožali vdori barbarskih plemen. Cesarstvo je razpadlo na zahodni del z Rimom in vzhodni del s Konstantinoplom. Zahodni del cesarstva je dokončno padel leta 476, ko je germanski vojskovodja Odoaker (435 – 493) odstavil zadnjega rimskega cesarja Romula Avgustula (475 – 476). Vzhodni del cesarstva pa se je razvil v bizantinsko cesarstvo in nadaljeval z rimsko-grško kulturo.

Bistvenih novosti glede ptičjih podob, z izjemo ibisa na nekaterih provincialnih novcih, na rimskih cesarskih novcih v primerjavi z Grčijo in rimsko republiko ni bilo. Tri

7: Grška srebrna drahma mesta Istros (Moesia; 4. stoletje pr. n. št.) – belorepec (*Haliaeetus albicilla*) z delfinom

8: Grško-makedonska srebrna tetradrahma kralja Aleksandra III. Velikega (336 – 323 pr. n. št.) – kralj bogov Zevs z orlom

9: Srebrni grški novček mesta Tiros (Fenicija; 332 – 306 pr. n. št.) – sova z ušesi

10: Rimski republikanski denarji kovničarja C. Valeriusa Flaccusa (82 pr. n. št.) – Viktorija (simbol zmage) in legijski orol (vojaški simbol)

11: Rimski republikanski denarji kovničarja Q. Caeciliusa Metellusa Piusa (81 pr. n. št.) – bela štokrklja (*Ciconia ciconia*) in Pietas

12: Rimski republikanski denarji kovničarja L. Roscius Fabatusa (64 pr. n. št.) – Juno Sospita (Resiteljica) in deklica s kačo ter plešočim žerjavom (*Grus grus*)

13: Rimski republikanski denarji triumviratov Lepida (36 – 13 pr. n. št.) in Marka Antonija (83 – 30 pr. n. št.) – simboli pontifikata in prerošva s krokarcem (*Corvus corax*)

19

20

21

22

14: Planinski orel (*Aquila chrysaetos*) – najpogostejši ptičji motiv na antičnih novcih je bil orel, ki je bil posvečen kralju bogov Zevsu oziroma Jupitru; rimski provincialni novc cesarja Septimija Severja (193 – 211) iz Sirije. foto: Davorin Tome

15: Kokoš (*Gallus gallus*) – verjetno pogosta domača žival tako v stari Grčiji kot Rimu; grška drahma iz Sicilije prikazuje petelina in kokoš (520 pr. n. št.). foto: Davorin Tome

16: Pav (*Pavo cristatus*) – sveta ptica posvečena boginji Heri oziroma Juno; rimski aureus cesarice Favstine I. (141). foto: Tomaž Mihelič

17: Skalni golob (*Columba livia*) – sveta grška ptica posvečena boginji Afroditi; srebrni grški novc mesta Sikyon na Peloponezu (360 pr. n. št.). foto: Davorin Tome

18: Krokaj (*Corvus corax*) – krokaj je v Rimu imel posebno vladarsko simboliko; na rimskem denarju cesarja Vitelija (69) upodobljen skupaj s trinožnikom in delfinom. foto: Slavko Polak

ptice so bile še vedno posvečene bogovom, tokrat rimskim, in sicer orel Jupitru (grški Zevs), pav boginji Junoni (grška Hera) in sova oziroma čuk (*Athene noctua*) boginji Minervi (grška Atena). Zelo pogosto so vse tri vrste upodabljali skupaj z božanstvi, katerim so bile posvečene. Zanimivo je, da so orla (*Aquila* sp.) pogosto upodabljali na novcih cesarjev, pava (*Pavo cristatus*) pa na novcih cesaric. To je zlasti očitno na posmrtnih novcih, ki so bili izdani v čast preminulega cesarja ali cesarice. Dokaj pogost je denimo motiv posmrtnega novca, ko pav nosi v nebo preminulo cesarico. Čeprav je pav veljal za sveto ptico, pa to dejstvo ni odvrnilo nekaterih cesarjev, da ne bi uživali njegovega mesa. Cesar Vitelij (69) je na slavnostnih gostijah užival pavove možgane, od ptic pa so se med jedmi znašli tudi fazani (*Phasianus colchicus*) in plamenci (*Phoenicopterus ruber*). Fazan je poleg pava in kokoši še tretja od neavtohtonih evropskih vrst. Na ozemlje Evrope so fazana iz Azije verjetno prinesli že Grki. Fazan sicer nikoli ni bil upodobljen na rimskih novcih, zanimivo pa je, da je edina od treh vrst neavtohtonih kur, ki je v Evropi vzpostavila prosto živečo populacijo, čeprav sta pav in kokoš (*Gallus gallus*) na evropskih tleh obstajala že precej dlje. Kokoš je bila na rimskih cesarskih in provincialnih novcih precej redkeje upodobljena kot denimo na grških novcih.

Orel je bil tudi na rimskih cesarskih in provincialnih novcih najpogostejši ptičji motiv, verjetno zaradi povezave z Jupitrom in kot simbol moči ter oblasti. Poleg tega je na provincialnih aleksandrijskih novcih cesarjev Vespazijana (69 – 79) in Domicijana (81 – 96) upodobljena neka vitkejša ujeta. Ugibamo lahko, da bi to utegnil biti lebduh (*Elanus caeruleus*), ki je še danes v Egiptu pogost vzdolž reke Nil. Na nekaterih provincialnih novcih iz grških dežel je upodobljen še belorepec (*Haliaeetus albicilla*) na delfinu, kot so ga na grških novcih upodabljali že pred rimskim obdobjem. Podobno kot na grških so na mnogih rimskih provincialnih novcih upodobili tudi goloba, verjetno spet kar skalnega (*Columba livia*).

V povezavi s preroštvom, vedeževanjem in mistiko so tudi na cesarskih rimskih novcih upodabljali krokarja (*Corvus corax*), denimo na Vitelijevih in Domicijanovih novcih, pa

tudi na nekaterih provincialnih novcih. Zanimiva je podoba krokarja na lovorovi vejici v povezavi z Apolonom, bogom sonca, luči in lepote.

Novost rimskih cesarskih in provincialnih, zlasti aleksandrijskih novcev je bila podoba ibisa, ki so ga povezovali z območjem Egipta. Upodobljeni ibis je bil verjetno kar sveti ibis (*Threskiornis aethiopicus*), nekdanja sveta egipčanska ptica, ki je še v 19. stoletju gnezdil ob Nilu. Danes naravno gnezdečih populacij na območju zahodne Palearktike ni več, pač pa so sveti ibisi razširjeni le v osrednji in južni Afriki. Glede ibisovih podob zbuja pozornost le provincialni novc cesarja Volusijana (251 – 253) iz Fenicije, torej zunaj Egipta, kjer bi lahko bila upodobljena plevica (*Plegadis falcinellus*) ali celo klavžar (*Geronticus eremita*). Bela štorcklja (*Ciconia ciconia*) je bila na novcih upodobljana le v času cesarja Galijena (253 – 268), in sicer na cesarskem antoninijanu in na provincialnem novcu iz Male Azije (mesto Antiohia pri reki Maeandrum) skupaj z rečnim božanstvom. Še danes so bele štorcklje v Mali Aziji pogoste gnezdilke. Med plojokljuni so bili na provincialnih novcih upodobljeni labod, gos in raka. Laboda so spet upodabljala maloazijska mesta ob Črnem morju. Verjetno so upodabljali kar prezmujočega laboda pevca (*Cygnus cygnus*). Dodatne dokaze za laboda pevca lahko iščemo v dejstvu, da je na novcu labod upodobljen skupaj z Apolonom, ki v rokah drži liro. Labodi pevci so veliko glasnejši od labodov grbcev (*Cygnus olor*), zato se zdi upodobitev laboda pevca toliko verjetnejša. Na provincialnem novcu cesarja Hadrijana (117 – 138) iz mesta Magnesia iz Ionije ob reki Maeandrum na zahodu Male Azije sta bila upodobljeni dve gosi. Po današnjih podatkih bi lahko v tem primeru šlo za beločelo (*Anser albifrons*) ali sivo gos (*A. anser*), ki redno prezimujeta v tem delu Male Azije. Iz Ionije je tudi podoba rase na provincialnem novcu cesarja Karakale (198 – 217), vendar je vrstno pripadnost v tem primeru težko določiti.

BIZANTINSKO CESARSTVO

Vzhodni del rimskega cesarstva se je kot bizantinsko cesarstvo ohranil vse tja do 15. stoletja. Čeprav sta imela zahodni in vzhodni del cesarstva že od leta 395 ločene vladarje, govorimo o Bizancu kot samostojnem cesarstvu šele od leta 491

dalje, torej od nastopa cesarja Anastazija I. (491 – 518). Kot naslednik rimskega imperija je imel Bizanc težnjo po vnovični obnovitvi celotnega imperija. Cesar Justinijan I. (527 – 565) je osvojil dobršen del ozemelj nekdanjega imperija, med drugim tudi območje Slovenije, Apeninski polotok in severno Afriko. Kasneje se je imperij le še zmanjševal na območje Male Azije in dela Balkanskega polotoka. Proti koncu bizantinskega obdobja so se vrstili vpadi različnih, zlasti turških ljudstev na bizantinska ozemlja. Leta 1453 je v turškem obleganju Konstantinopla padel zadnji bizantinski cesar Konstantin XI. (1448 – 1453) in mesto je s svojo vojsko zavzel turški sultan Mehmed II. (1430 – 1481). Leto 1453 pomeni tudi konec bizantinskega cesarstva in grško-rimske kulture na tem območju, ki se je spet preselila na tla Italije, kamor so prebegli nekateri bizantinski intelektualci.

Sprva so bizantinski novci po obliki sledili rimskim z zlatimi solidusi, srebrnimi silikvami in bronastimi folisi. Kasneje so zaradi inflacije spremenili denarni sistem in tudi način kovanja denarja. Novci so bili manj izdelani in motivi manj jasni. V splošnem na bizantinskih novcih prevladujejo vladarski in krščanski motivi, zlasti podobe križa in Kristusa. Podobe ptic so bile omejene zgolj na močno stilizirane podobe orlov in peruti. Pogosto je orel nastopal kot okras na vladarskem žezlu ali pa kot močno stiliziran dvoglavi orel, denimo na skledičastih bronastih novcih cesarja Andronika II. (1282 – 1328). Dvoglavi orel je bil kasneje simbol ali grb mnogih evropskih vladarjev in monarhij v srednjem veku. Za zgodovinsko ornitologijo pa bizantinski in kasnejši srednjeveški novci niso več zelo uporabni, saj ne kažejo ptic, ki so jih ljudje opazovali v naravi, pač pa le simbolne in stilizirane oblike. Te pa so ljudje sprejemali verjetno bolj prek oblik kulturne in ne naravne dediščine.

ZAKLJUČEK

V predstavitvi novcev iz grško-rimskega kulturnega kroga sem prikazal pregled ptičjih podob in njihovo ornitološko interpretacijo. Natančnejša analiza podob bi seveda razkrila še kakšno podrobnost in drugačno razlago. To je seveda naloga zgodovinske ornitologije. Z analizo tudi drugih zgodovinskih virov bi verjetno dobili povsem nove vpogleda na razširjenost ptic v preteklosti in seveda razlago nekaterih

pojavov, ki jim sledimo še danes. Le skozi preteklost lahko prek sedanjosti zremo v prihodnost in ob tem predvidevamo, kaj lahko pričakujemo. Ob koncu naj zaključim z željo, da bo prispevek vzpodbudil še kakšnega ornitologa, da se z ornitološkimi očmi zazre v zgodovinske vire in tako izbrska še kakšno podrobnost, ki bo pomembna tako za današnji kot prihodnji čas. ●

Viri:

- Cunliffe, B., ur. (1982): Rimljani. – Cankarjeva založba, Ljubljana.
 Kankelfitz, B.R. (1991): Römische Münzen. – Battenberg Verlag, Augsburg.
 Kos, P. (1997): Leksikon antične numizmatike. – Narodni muzej Slovenije, Ljubljana.
 Kos, P. & Šemrov, A. (1990): Rimski republikanski novci. – Narodni muzej Slovenije, Ljubljana.
 Paret, L., Brezzi, P. & Petech, L., ur. (1971): Zgodovina človeštva, razvoj kulture in znanosti, II. knjiga - Stari svet. – DZS, Ljubljana.
 Plant, R. (1979): Greek coin types and their identification. – Seaby Publications Ltd., London.
 Sayles, W.G. (1997): Ancient coin collecting II, Numismatic Art of the Greek World. – Krause publications, Iola.
 Sear, D.R. (1982): Greek Imperial Coins, The Local Coinages of the Roman Empire. – B.A. Seaby Ltd., London.
 Sear, D.R. (1987): Byzantine Coins and Their Values. – B.A. Seaby Ltd., London.
 Sear, D.R. (2000): Roman Coins and Their Values. Volume I. – Spink, London.
 Trankvil, G.S. (1960): Dvanajst rimskih cesarjev. – Cankarjeva založba, Ljubljana.

19: Rimski denarij cesarja Domicijana (81 – 96) – boginja Minerva s svetim čukom (*Athene noctua*)

20: Rimski bronasti novc cesarja Antonina Pija (138 – 161) – tri svete rimske ptice: sova, orel in pav

21: Rimski posmrtni antoninijan cesarice Pauline (235) – pav (*Pavo cristatus*) nosi v nebo preminulo cesarico

22: Bizantinski bronasti folis cesarja Tiberija II. Konstantina (578 – 582) – žezlo z orlom v rokah cesarja